

Etnográfus, a Koszta József Múzeum munkatársa

Szoboszlai Barbara

Aratóbálak Szentés határában a két világháború között

- Egy kistőkei tanyai asszony emlékezése -

Absztrakt

A magyar társadalomnak még a XX. század közepén is többségét tette ki a parasztság. A vidéki közösségekben az aratás és a cséplés minden embert mozgósított a nyári időszakban. Legtöbben a megélhetésükhöz szükséges egész évi bevételt ekkor tudták megkeresni. A Péter Pál napján (június 29.) kezdődő, közel egy hónapi tartó aratási időszakot lezáró aratóbál nem csupán egy vidám mulatság volt a 20. század eleji vidéki magyar társadalomban, hanem a kulturális identitás kifejezésének és megőrzésének fontos eszköze is. Ez a hagyománnyá vált esemény tükrözte és egyben formálta is a közösség értékrendjét, normáit és önképét. Elsősorban szorosan kapcsolódott a mezőgazdasági munkafolyamatokhoz, ezáltal kifejezve a földművelő életmód szerepét a vidéki identításban. Szentés északi határrészein a 2000-es évek elején még emberi emlékezettel elérhető volt ez a kulturális hagyományunk, melyet egy kistőkei tanyai asszony elbeszélései által ismerhetünk meg.

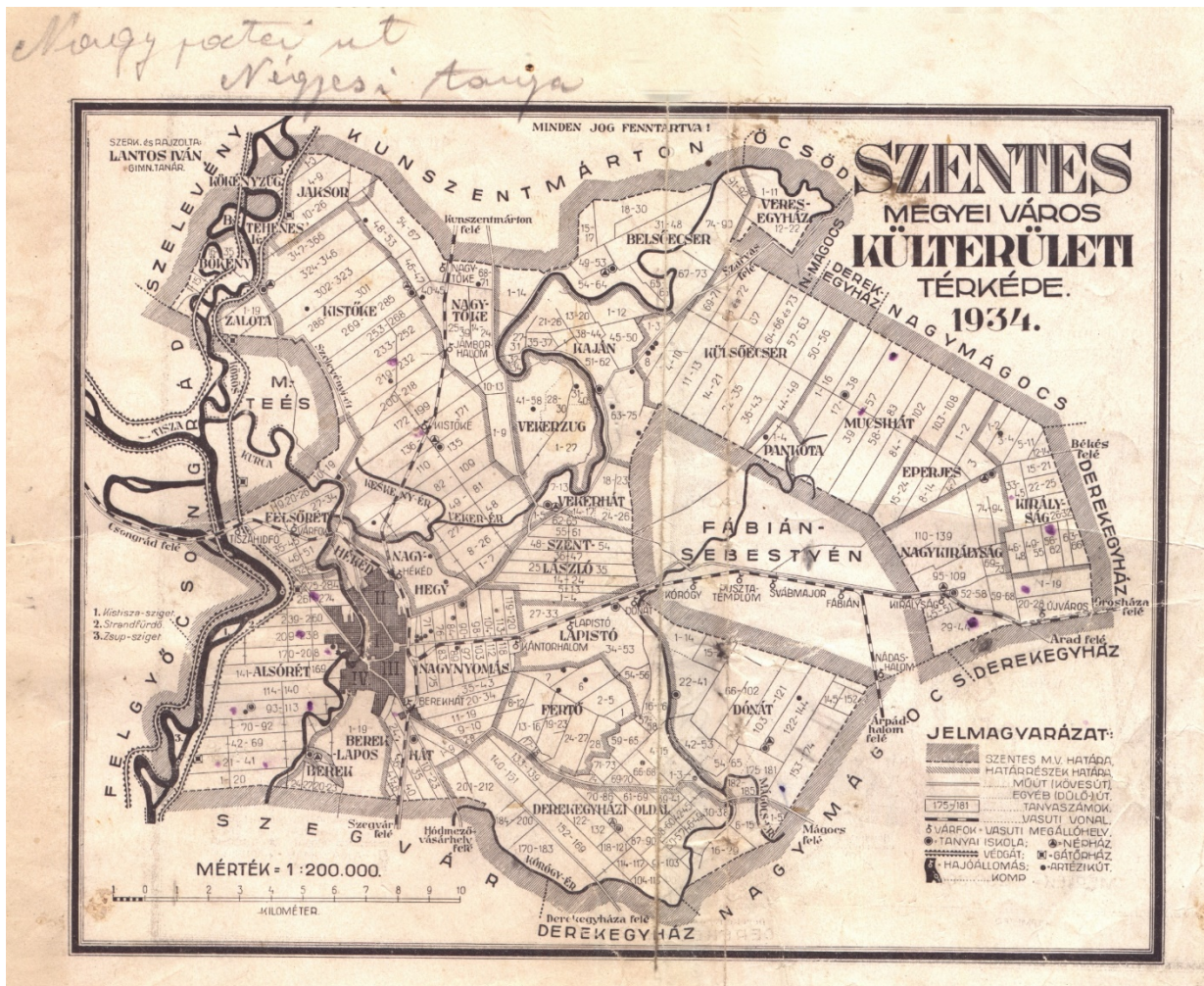
Bevezetés

A magyar társadalomnak még a 20. század közepén is többségét tette ki a parasztság.¹ Szentés valaha az Alföld lesűrűbben tanyásodott települései közé tartozott.² Északi határrészei már igen messze esnek a várostól, ezért a várostól életformában már elszakadt farmtanyák jöttek létre. A 2000-es évek folyamán Kistőke, Nagytőke, Zalota és Magyartés területein végeztem néprajzi gyűjtőmunkát. Arra kerestem a választ, hogy a tanyák virágkorában mi jellemezte a térség gazdálkodását, társadalmi életét, várossal való

¹ Paládi-Kovács 2001:170

² Beluszky 1973:31

kapcsolatát, valamint a II. világháború okozta változásokat is vizsgáltam. A lakosság kulturális életére a tanyasi iskolák, a gazdakörök és a gazdakörben megtartott közösségi események voltak hatással. A tanyás határban egykor élénk társadalmi élet zajlott, évente megtartott négy bállal, melyek a gazdasági év eseményeihez kapcsolódtak. Ennek a kutatásnak egy szeletét képezi a két világháború közötti korszakból, a térség mezőgazdasági tevékenységéhez kapcsolódó aratóból hagyományainak lejegyzése.

Szentes Megyei Város külterületi térképe 1934-ből. Készítette Lantos Iván.

A kutatás módszerei

A helyszíni gyűjtést megelőzően Szentes más tanyás területeinek népéletéről tájékoztam, melyet Papp Imre írásaiban találtam meg. Papp Imre (1900-1973) Szentes népéletének kiemelkedő krónikása, aki maga is szentesi tanyasi parasztember volt. Elsősorban élete színhelyeinek, a dónati tanyavilágnak szentelte figyelmét, de „munkáiban a hatalmas kiterjedésű szentesi határ szinte minden részére jellemző tanyás gazdálkodás mindennapjai

elevenedek meg.”³ Fontosabb néprajzi írásai a tanyai ember mindennapjairól, a paraszti gazdálkodás mozzanatairól, a szentesi disznótorokról és a református, vallásos népelet jellegzetességeiről szólnak - csak, hogy néhányat említsünk. Egyik legkiemelkedőbb dolgozata a paraszti gazdálkodás legfontosabb területét, a gabonatermesztés hagyományos munkamenetét mutatja be aprólékos gondossággal, aminek Papp Imre a „*Mindennapi kenyérünk útja asztalunkig. I-VII.*” címet adta. Írásai nem mind kerültek kiadásra, jó néhányat a Szentesi Koszta József Múzeum adattára őriz, kéziratos formában. Kiadásra került részletét, a szántás-vetésről szóló fejezetet Juhász Antal szerkesztette kötetbe, ami a jelenlegi téma szempontjából is lényeges alapokat nyújt.⁴

Kicsit távolabb tekintve a hódmezővásárhelyi, Tisza mellett fekvő kopáncsi tanyákról írt Szentí Tibor, s ugyancsak a vásárhelyi tanyavilágról írt kötetet Nagy Gyula, kiemelt figyelemmel a tanyai népesség társadalmi kapcsolataira. Hajdú Géza a vásárhelyi egyletek és könyvtárak történetét dolgozta fel, ami a zalotai gazdakör működése témakörnél nyújtott támpontot. A Dél-Alföld más tanyás vidékeit, kiváltképp a szegedi táj tanyáinak társadalmát és életmódját Juhász Antal kutatásai tárták fel, kinek szakmai iránymutatását személyesen is tapasztalhattam.⁵ Szentes és környékének népzenejét, néptáncát és viseleteit Hankó Györgyné Paksi Mária gyűjtötte egy csokorba.⁶

Munkám legnagyobb része helyszíni gyűjtésen alapult, minek során interjúkat készítettem helyiek lakosokkal. A néprajzi gyűjtőmunka módszereit tekintve a narratívumok kutatása a legnépszerűbb irányzat.⁷ A korábbi hagyományos, személytelen narratívumok mellett a 20. században uralkodott el a biografikus beszédmód.⁸ A biografikus beszédmód lényege, hogy „*a társadalomtörténeti események és folyamatok az egyén tapasztalatának, bevonódásának, személyes részvételének tükrében válnak láthatóvá.*”⁹ A feltárásnak három tudományosan elfogadott módszere van. A biografikus, autobiografikus és a dialogikus megjelenítési módszer. Az orális történelem vizsgálatára a harmadik forma a legalkalmasabb, ami egy együttes megjelenítési forma.¹⁰

Bármely téma szempontjából alapvető fontossággal bír, hogy olyan személyeket válasszunk, akik a kutatás központi témájában jártasak, vagyis, „*akik olyan gazdag és tekintélyes tapasztalattal rendelkeznek, amely mind a témánk, mind a kikérdezett társadalmi*

³ MÓD 2000:34

⁴ PAPP 1982: 161-187

⁵ SZENTÍ 1979 Nagy 1975 Hajdú 1997 Juhász 2004

⁶ HANKÓNÉ 2002

⁷ ŐTIUCĂ 2011: 28

⁸ KESZEG 2011:23

⁹ KESZEG 2011: 16

¹⁰ ŐTIUCĂ 2011:32

*kategória szempontjából releváns.*¹¹ Kistőke, Nagytőke, Jaksor, Zalota és Magyartés két világháború közötti társadalmi életről és az ehhez kapcsolódó aratási hagyományokról Ecsédi Józsefné Molnár Erzsébet (szül. 1924) kistőkei parasztasszony emlékanyagán keresztül tájékozhatunk leginkább. A kutatás egy élettörténeti magból indult ki, a beszélgetések több alkalmon keresztül zajlottak, minek során újabb résztemák bontakoztak ki.

Az olvasókör/ gazdakör jelentősége a tanyai társadalmi életben. A zalotai gazdakör

Az 1930-40-es években Kistőke, Nagytőke, Zalota és Jaksor közösségi és művelődési rendezvényeknek, társas élet alkalmainak a zalotai gazdakör adott otthont. A tőkei határ valaha Szentés legnagyobb kiterjedésű határrészét alkotta.¹² Nagytőke község csak 1952-ben, a közigazgatási rendezések folytán vált önálló településsé. Ezért népessége számára sokáig a zalotai gazdakör jelentette a kulturális és társadalmi központot.¹³

Az olvasóegyletek és gazdakörök korabeli jelentőségéről és működésük általános jellemzőiről Hajdú Géza és Nagy Gyula közölt részletező írásokat, kiket fentebb már említettem.¹⁴

A zalotai gazdakör épülete 2006 tavaszán. Mögötte a zalotai tanyasi iskola. Saját felvétel.

¹¹ Štiučă 2011:30

¹² Zsíros 1880:49

¹³ Labádi 2002: 22

¹⁴ Nagy 1975 Hajdú 1997

Az olvasó- vagy gazdakör lényegében egymás szinonimája, a paraszti közösségek, vagy a parasztsághoz közel álló rétegek életében játszottak művelődési és kulturális szerepet. Már az 1867-es kiegyezés előtt létrejöttek különböző társadalmi egyesületek, melyek a közösségek társadalmát összefogták. A jobbágyfelszabadítás után bekövetkező paraszti polgárosulás egyik legnagyobb szimbóluma az olvasó- illetve gazdakörök megjelenése volt, ezért jelentőségük messze túlmutatott a kulturális és közéleti funkciók betöltésén.¹⁵

A gazdakört a környékbeli gazdák tartották fenn, a tagok befizetett díjából. A könyvtár állományát is legtöbbször a maguk erejéből hozták létre. Az épületek színvonala a díszes kaszinó-jellegtől a vert falú tanyáig terjedhetett. Kezdetben nem mindig volt önálló épületük, jobbára pénzért, búzáért béreltek szobát. Később azonban építési kölcsönből és egyéb jövedelmekből emeltek saját székházat. Belső tagolódásuk hasonló: a központi helyiség a nagyterem, ahol színpad is lehetett. Az olvasó- vagy gazdakörök alapszabályok, szervezeti szabályok alapján működtek, s ezek szabták meg, hogy milyen céllal, és milyen felépítésben tevékenykedjenek. Ezeket a szabályokat maguk az alapító tagok határozták meg, ám működésük megkezdéséhez belügyminisztériumi jóváhagyás is szükséges volt. Az olvasókörök, paraszti egyletek, gazdakörök szerepe a két világháború között is rendkívül nagy volt. Ezt mutatja egy 1922-es adat, miszerint Magyarországon akkoriban 3500 egyesület volt. E statisztika szerint az Alföldé volt a vezető szerep. A magyarázatot a nagy lélekszámú falvakban és a tanyás településformában találjuk meg. – állapítja meg Hajdú. Géza.¹⁶

Az olvasókör legismertebb meghatározása csak a művelődési szerepet hangsúlyozza, eszerint az olvasókör „kisebb társadalmi egyesület, amelynek célja ismeretterjesztő és szépirodalmi művek olvasása, esetleg megbeszélése.”¹⁷ Könyvtárhasználat címen nem igazán szedtek díjat a tagoktól. A tömegkulturális értékű népkönyvtári könyvek mellett megtalálhatóak voltak rangos szépirodalmi művek, korszerű mezőgazdasági ismereteket tartalmazó írások, sőt politikai célzatú kiadványok is. Az olvasókörök folyamatosan újították az olvasnivalót és gyakran cseréltek is egymással.¹⁸

A gazdakörök a nemzeti ünnepeket is megülték, elsősorban március 15-ét, és október 6-át. Néhol találkozunk gazdasági célokat segítő közcélú tevékenységekkel is, mint a tejbeszedés. A könyv és hírlapolvasáson kívül azonban a szabadidős tevékenységek, rendezvények, bálak, multságok is a gazdakör tevékenységi körébe tartoztak. Mikor a

¹⁵ Szabó 1993:259

¹⁶ Hajdú 1997: 101

¹⁷ A magyar nyelv értelmező kéziszótárát idézi Hajdú Géza.

¹⁸ Hajdú 1997 33-38.

gazdakörök megkapták az italmérési engedélyt, a szórakozási funkció nagymértékben felerősödött. - mondja Nagy Gyula.¹⁹

Társadalmi élet a zalotai gazdaközben. A zenei kíséret és a báli alkalmak megszervezése

A következőkben Ecsédi Józsefné Molnár Erzsébet (szül.: 1924) kistőkei születésű tanyai lakos elbeszélései alapján kaphatunk bepillantást az éves mezőgazdasági munkákhoz kapcsolódó aratóbál még emberi emlékezettel elérhető eseményeibe. Eszerint a zalotai gazdakörben megtartott bálak mindig telítettek voltak, nagy érdeklődésnek örvendtek. Egész Bökényből, Zalotáról, Jaksorról, Magyartésről, Nagytőkéről, Kistőkéről, sőt még Szentes északi határából, Mentettréről és Kunszentmártonból is látogatták. A fiatalok a **nyári** bálakra még gyalogszerrel is eljártak, akár 10 km-t is megtettek, hogy részt vehessenek az eseményeken. A zalotai gazdakörben évente négy alkalommal tartottak báli mulatságot. Ezek: Farsangi bál, Arató bál, Szüreti bál, Katalin bál.²⁰

Bármelyik évadot tekintve, egy bál alkalmával 3-4 zenészt fogadtak, többnyire Szentesről. Egész éjszaka, hajnal 4-ig játszottak. Legtöbbször zenéltek Zalotán Balog Tóni és testvérei Szentesről, alkalmilag Horty Rókus Magyartésről, Lovas Tóni és Maszlag Tóni pedig helyiek voltak. Ezekre a zenészekre világeletükben a vidám természet volt jellemző. Nemcsak bálakat, rendezvényeket, hanem lakodalmakat is vállaltak. A zenét hegedű, nagybőgő, klarinét citera és cimbalom szolgáltatta. Ecsédiné elbeszélése szerint ezen a környéken a tekerőlantot 1920-1930 táján már nem használták. A hagyományos zenészi összetétel után idővel elterjedt a tangóharmonika. Egyszer azonban egy aratóbál alkalmával megtörtént, hogy a zenészek ígéretük ellenére nem jöttek. A bál mégsem maradt el, a szomszéd tanyák egyikéből Berényi Feri egyszál hegedűvel hegedülte végig az egész éjszakát. Fáradtságát leküzdve muzsikálás közben a táncosok között járkált, ezzel tartotta magát éberem. Végül nagyon jó hangulatú bál sikeredett.²¹

Tánciskolák és illemtan. A fiatalok felkészítése a társasági életre a két világháború között.

A fiatalok ismerkedését a gazdakörben megtartott bálak segítették. A bálakra 3-4 évenként megtartott tánciskola nyújtott felkészítést, ami téli időszakra esett. A táncoktatás

¹⁹ Érdeemes megjegyezni, hogy 1935-ben a vásárhelyi tanyavilágba meghívtak néhány író, újságíró, politikust. Többek között jelen voltak a találkozón: Nagy Lajos, Illyés Gyula, Féja Géza, Sinka István, Ortutay Gyula, Kodolányi János, az országgyűlési képviselő Kun Béla. (Nagy 1975: 389)

²⁰ Ecsédiné elmondása alapján

²¹ Ecsédiné elmondása alapján

helyszínét szintén a gazdakör biztosította. Ecsédi Józsefné visszaemlékezése szerint Zalotán a tánciskolát Kiss Sándor szentesi táncmester vezette akkoriban, aki kijárt Szentesről oldalán egy harmonikással. Harmonikán kívül más hangszert nem hozott. Magyar csárdást, keringőt, fox-ot, tangót tanított. Az 1930-as években körülbelül negyvenen jártak a tánciskolába, de főként első bálózó lányok és fiúk. A tánciskolába idősebb lányok is jártak, akik már bálaztak korábban, mert nem csak táncot tanítottak ott, hanem illemtant is. Ecsédi Józsefné ez idő tájt a Tüzkövesi gátórháznál dolgozott cselédként. Gazdaasszonya a 6 hétig tartó téli tánctanítás költségeit állta számára és ruhát is vett, hogy tanuljon esténként és elmehessen majd a bálba. „*Nem akartam menni, mert csak tizenöt éves voltam, és én voltam a legfiatalabb, meg a legkisebb is. A hajam két ágra fontam és szalaggal átkötve hordtam, hát el is neveztek kétágúnak. Ott is akartam hagyni közbe, de a táncmester utána foglalkozott velem sokat és sikerült befejezni a tanulást.*”²²

A nemi szerepek, hajviselet és a viselkedési normák tükröződése a báli etikett szabályaiban

Ahogy már szó volt róla, a tánciskolában nem csak táncot tanítottak, hanem illemtant is. A lányok csak női kísérvél, úgynevezett „garde-mamával” mehettek a bálba.²³ A bálba érkezéskor minden esetben hangosan köszönni kellett. Majd a fiú odamehetett a lányhoz és a kísérvéhez, és bemutatkozhatott, ha a lány nyújtotta a kezét. Ekkor azt mondta, hogy „*Örvendek a szerencsének*”, majd elvihette táncolni a lányt. Miután a párok eljegyezték egymást, mással már nem nagyon táncoltak. Ebben az időben még nem volt villany sehol a környéken. A Zalotai Gazdakörben egy hatalmas körégős petróleumlámpával világítottak.²⁴ Ecsédinéné élettörténetének egy alkalommal elmesélte személyes emlékét, miszerint leendő férjével a gazdakörben megtartott bálon ismerkedtek meg közelebről. Egyik alkalommal pont a helység legvilágosabb helyén, a táncterem „körégős” lámpája alatt csókolta meg először majdani férje. Ecsédiné szerint ez akkor rettenetes szégyen volt, kiabáltak is Ecsédire,

²² Ecsédiné elmondása alapján

²³ Az Ecsédiné által használt „garde mama” kifejezés a gardedám szóból ered, melynek jelentése: „Idősebb nő, aki a fiatal lányokra felügyel”. Német szó, *Gardedame* (tkp. 'hölgy-őr') a francia *garde* ('őr') és *dame* ('hölgy') elemekből Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/g-F2250/gardedam-F2287/>

²⁴ Az Ecsédiné által leírt „petróleumlámpáknak több típusa alakult ki. Voltak asztalra állíthatók, mennyezetre függeszthetők, ezekhez különféle lámpabúrákat is használtak. A legerjedtebbek hazánkban a fémlemez fényvetős, falra akasztható petróleumlámpák voltak. A 19. sz.-ban és századunk elején előfordultak nagyobb számban a harisnya-szerűen szövött béllal működő körégős petróleum lámpák, általánossá azonban a lapos szövetbelek váltak.” Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/p-736E3/petroleumlampa-737EB/>

hogy „*A fene egyen meg Jóska!*”, ő pedig fiatal lányként majd elsüllyedt a szegénytől. Ezután hamarosan beszéltek is a szülőkkel és megtörtént az eljegyzésük. 1943 augusztus 28-án, 19 éves korában ment hozzá férjéhez, Ecsédi Józsefhez (1912-1974).

Visszatérve bálakhoz, a fiatalok hasznosíthatták a tánciskolán tanultakat. A bálak költségeit a legények, valamint a leányok szülei állták, és emellett belépőként az 1930-as években egy pengőt szedtek, amit a gazdakörnek kellett befizetni. Az összeadott pénzekből vették meg előre az italt, majd a belépőket hozzáadva fizették ki a végén a zenészeket. A végén a megmaradt pénzt azok között osztották szét, akik beleadtak. A zenészeket a legények fogadták, és hozták lovas kocsival Szentesről. Italként a fehérbort árusítottak. Ahogy mondják, „fillérekbe került akkor”. A Körös túlszéljén fekvő Bökényből, Cséparól, Szelevényről hozták, amely szőlőtermő terület volt. Vörösbort bálakon nemigen ittak, és a lányok részére megvolt az ital fogyasztás illeme. Akkor ivott a lány, ha a legény megkínálta, de csak keveset. Divat volt az is, hogy a legény a leány kísérőjét, vagy édesanyját is megkínálta.²⁵

A lányok között a hosszú haj volt az elfogadott. Azt a lányt, aki levágatta a haját, bedaueroltatta, vagy hajsütő vassal besütötte, azt a többi fiatal kinézte maga közül. Lenézték, nem barátkoztak vele, mert más volt, mint ők. A virágos ruha volt a lányok kötelező öltözete, leginkább piros vagy kék virágokkal. Akadtak lányok, aki egyszínű, báliasabb ruhát kezdtek hordani, de azokat a legények se kérték fel táncolni, egész este ott ültek a padon. A bálakon a szülők legnagyobb része is táncolt, nem csak a fiatalság.²⁶

Az 1950-es években is rendeztek bálakat, de már csak két alkalommal: ősszel és télen. Az év többi szakában a munka volt az első. Így elmaradt az arató és a Katalin bál. Ezeknek az ünnepeknek még meg volt a szüreti illetve farsangi jellege, de a hagyományokat már kevésbé tartották. Az iskolai rendezvényeken, teadélutánokon az iskolások szerepeket tanultak a lányok táncoltak, akiknek egyforma ruhájuk volt.²⁷

Az aratóünnep külsőségei és szimbólumai

A népszokás kutatások szerint az aratás hagyományos kezdőnapja Péter-Pál napján (június 29.) volt. A magyar nyelvterületen úgy tartották, hogy a búza töve ezen a napon

²⁵ Ecsédiné elmondása alapján

²⁶ Ecsédiné elbeszéléséből kitér az, hogy a városi hajviselet és öltözet megengedte azt, amit vidéken, tanyán nem volt elfogadott még ebben az időben.

²⁷ Ecsédiné elmondásában tükröződik, hogy 1952-től a beszolgáltatások ideje nagy terhet rótt a tanyai lakosságra.

megszakad, kezdődhet az aratás.²⁸ „Magyarországon a lakosság többségének mindennapi életét az 1960-as évekig a tradicionális időszelelet szabályozta.”²⁹ „Az aratás és a cséplés minden embert megmozgatott a két világháború közötti években. Ezt tekintették a legfontosabb munkának, hiszen az egész évi kenyérüket itt keresték meg az emberek. ...A kaszabíró férfiak bandába szerveződtek és velük együtt dolgoztak marokverőként a lányok, asszonyok, akik ún. „félrészesek” voltak.”³⁰

Ecsédi Józsefné Molnár Erzsébet elmondása szerint az aratást vidékünkön is Péter-Pál napján kezdték meg. Az aratási időszak végén a nemzetiszín szalaggal átkötött búzakoszorút a gazdakör ajtajára akasztották fel.³¹ Az aratókoszorú elkészítése a magyar néphagyományban az aratás utolsó kérévéhez fűződő hiedelmeket tükrözte. Az aratókoszorú lehetett csiga alakú vagy koszorú formájú is, melyet gyakran mezei virágokkal díszítettek. Kézben, rúdon vagy fejre helyezve vitték és általában a gazda házában a mestergerendára helyezték.³² „A paraszti időbeosztás a nap járását követte. „Időszeleletének sarokpontja annak ismerete volt, hogy mikor jön el és mikor múlik el valaminek az ideje. Rendes gazda az, aki minden munkáját annak idején végzi el.”³³

Társadalmi különbségek megjelenése a báli öltözetben

Ecsédiné kihangsúlyozta, hogy más bálak alkalmával a bálterembe lépve a legények a kalapjukat levették. Az aratóbál alkalmával azonban kivételesen nem tették le, hanem a kalapjukhoz tűzött egy-két búzakaralással táncoltak. A legények mindig fehér inget, fekete mellényt, fekete csizmanadrágot és csizmát viseltek. A kalapot nemzetiszín szalaggal kötötték át, amely leért a hátuk közepéig. A szegényebbeknek esetleg fekete híján színes mellényük volt, de ez már ritkaságnak számított.³⁴ A lányok is ünneplőbe öltöztek, de az 1920-as években már nem hordták a dél-alföldi népviseletet. A ruha azonban „okvetlenül” virágos volt: leggyakrabban pipacsos, rózsás, búzavirágos. Jó tartású vászonból készült, kifejezetten arra az alkalomra. Az alja bő volt, felső része testhez-állóbb, ujja pedig buggyos. Hozzá piros selyem mellényt hordtak. A módosabb lányok gazdagabban díszített ünneplőbe öltöztek.³⁵

²⁸ Tátrai – Karácsony 1997:136

²⁹ Paládi-Kovács 2001:140

³⁰ Barna 2005:358

³¹ Ecsédi Józsefné elmondása alapján

³² Tátrai-Karácsony 1997: 140-141

³³ Paládi-Kovács 2005:140

³⁴ Ecsédi Józsefné elmondása alapján. E a különbség rávilágít arra, hogy a legszegényebb rétegek nem engedhették meg maguknak a hagyományos, formális öltözetet teljes egészében.

³⁵ Ecsédi Józsefné elmondása alapján. Ebből kitűnik, hogy az öltözet lehetővé tette számukra, hogy vizuálisan is kifejezzék családjuk magasabb társadalmi státuszát.

Az aratóbál, mint a kulturális identitás kifejeződése

Az aratóbál fénypontja a „magyar kettős” nevű tánc eltáncolása volt a „*Ritka árpa, ritka búza, ritka rozs, Ritka az a kislány, aki takaros*” kezdetű dalra.³⁶ Ezt a táncot csak 5-6 pár mutatta be, ünnepélyesen, körben állva, úgynevezett „magyar ruhában”. „*Akiknek még volt, elővették a magyar ruhát, ruhát, ami bő, fehér szoknyából állt, alján, ujján és nyakánál három sor nemzetiszín szalaggal. Zsinórozott, tűzpiros mellény járt hozzá, fényes gombokkal.*”³⁷ Egy bál alkalmával háromszor járták el, kezdésként, a bál közepe táján, majd befejezésül. Ilyenkor intettek a zenészeknek, a többi párnak pedig félre kellett húzódnia. Az aratóbálon kötenyt nem viseltek. A magyar ruhások mindig csizmát húztak, akinek volt, pirosat, akinek nem, az feketét. Nem sokaknak volt magyar ruhája, általában 5-6 párnak. Egy bál alkalmával háromszor járták el, kezdésként, a bál közepe táján, majd befejezésül. Ilyenkor intettek a zenészeknek, a többi párnak pedig félre kellett húzódnia. A legények akár táncoltak magyar kettőst, akár nem, mindig csizmában táncoltak. A lányok közül többnyire csak azoknak volt csizma a lábán, akik magyar ruhát öltöttek. A többi lány cipőben vagy szandálban táncolt – kinek mi volt. Leginkább a lapos sarkú, fekete cipő divatozott, amit Szentesen vettek meg, ritkább esetben csizmadiával csináltattak.³⁸

Az emlékezetkutatás egyik kritériuma, hogy a szójhagyomány számára elérhetőek legyenek olyan dokumentumok, melyek ellenőrzik és igazolják a feltételezett esemény hitelességét.³⁹ Ecsédiné az általa elmondott öltözetekről sajnos nem tudott képet mutatni, ezért forrást kerestem a leírt öltözetekre, amit Hankó Györgyné könyvében találtam meg.⁴⁰ Az említett „magyar ruháról” több ízben közöl korabeli fotókat, egyúttal kiderül az is, hogy főként azoknak a lányoknak volt magyar ruhájuk, akik Leányegylet tagok voltak. A könyv képanyaga továbbá a lányok virágos öltözetének fontosságához is alátámasztást nyújt, ahol az 1950-es években néptánc szakkörös képein a fellépő lányok virágos ruhában láthatók.⁴¹

³⁶ „A ritka árpa ritka búza ritka rozs” című nótához tartozó tánclépések hagyományos menetét Hankó Györgyné Paksi Mária gyűjtötte fel, ahol a tánc részletes leírását találjuk meg. A tánc motívumai: 1. Váltólépés 2. Járólépés, 3. Kétlépéses csárdás, 4. Séta forgó, 5. Lezáró.

³⁷ Ecsédi Józsefné elmondása alapján

³⁸ Ecsédi Józsefné elmondása alapján

³⁹ Ştiucă 2011

⁴⁰ Hankóné 2002: 150-151

⁴¹ Hankóné 2002: 153

„Magyar ruha”. Forrás: Hankó Györgyné Paksi Mária: Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. Században. 2002.

Összefoglalás

Az aratóbál a két világháború közti időszakban is kulturális identitás kifejezésének és megőrzésének fontos eszköze volt. Ez a hagyománnyá vált esemény tükrözte a közösség értékrendjét, normáit és önképét. A búzacoszorú, a kalászok használata a díszítésben és az öltözködés egyes elemei a betakarítás sikerét, magát a termőföldet és az aratást szimbolikus formában is megjelenítették. Az öltözködési szokások, különösen a magyar ruha és a nemzetiszín szalagok a nemzeti identitás hangsúlyozását szolgálták. Mivel már nem sokaknak volt magyar ruhája, hanem általában csak 5-6 párnak, ezért a báli alkalom kiemelt pontjainak számított, amikor körben állva eljárták a *magyar kettest*. A bemutató jellegű magyar kettest mindig egy-egy legény szervezte meg, ami következtetni enged arra, hogy ezek a párok egyben egyfajta kulturális elitet is jelentettek, olyan módon, hogy közreműködtek a magyar tánc exkluzivitásának megőrzésében és továbbadásában egyaránt. Ez különösen fontos volt az

1920-30-as években, a Trianoni békeszerződés utáni Magyarországon, amikor a nemzeti összetartozás érzése kiemelt jelentőséggel bírt. Az év során lezajló bálak (farsangi bál, arató bál, szüreti bál, katalin bál) sorában az aratóbál különösen gazdagnak mutatkozott nemzeti jellegű kulturális elemekben. Ecsédiné elmondása szerint – zalotán legalább is - a magyar ruhát csak erre az alkalomra vették fel és a magyar kettest is csak ekkor járták el. A többi bálon más szokások jelentek meg és más viseltek. Ezek közlése későbbi dolgozatom témája lesz. Megfigyelhettük, hogy 20. század eleji magyar vidéki társadalomban a hagyományok mellett már megjelent a modernizáció is. Az aratóbál eseménye számos hagyományos elemet őrzött meg, mint amilyen a búzakoszorú használata és nemzetiszín szalaggal való átkötése. Maga az esemény időzítése, az aratás Péter-Pál napi kezdete is a régmúlt szokásait követte. A magyar kettős tánc kiemelt szerepe is szintén a kulturális folytonosságot hangsúlyozta. Ezek az elemek a közösség múlthoz való kötődését és identitásának stabilitását biztosították a gyorsan változó világban. Ugyanakkor az 1930-as években a lányok már nem hordták a hagyományos délföldi népviseletet. Ehelyett új, de még mindig jellegzetes stílusú ruhákat viseltek: virágmintás, jó tartású, vászonból készült ruhákat, valamint a hajviselet is hagyományosan hosszú volt. A változás jól mutatja, hogy a közösség nyitott volt az újdonságokra, de azokat a saját ízléséhez, értékrendjéhez igazította. Ez a rugalmas egyensúly lehetővé tette, hogy az aratóbál, mint hagyomány fennmaradjon, miközben a társadalom fokozatosan modernizálódott. Az aratóbál öltözködési szokásai nem csupán az ünnep jelentőségét és az ünnepi hangulatot tükrözték, hanem a közösségen belüli társadalmi különbségeket is láthatóvá tették.

Ecsédi Józsefné Molnár Erzsébet kistőkei tanyája előtt 2006 tavaszán. Saját felvétel.

Summary

Even in the middle of the 20th century, the peasantry made up the majority of Hungarian society. In rural communities, harvesting and threshing mobilized everyone during the summer. At that time, most of them were able to earn the income needed for their livelihood for the whole year. The harvest ball, which began on Péter Pál Day (June 29) and ended the nearly month-long, harvest period was not only a fun event in rural Hungarian society at the beginning of the 20th century, but also an important means of expressing and preserving cultural identity. This event, which has become a tradition, reflected and at the same time shaped the values, norms and self-image of the community. It was primarily closely linked to the agricultural work processes, thereby expressing the role of the farming lifestyle in rural identity. In the northern border areas of Szentes, in the early 2000s, this cultural tradition of ours was still available with human memory, which we can learn about through the stories of a woman from a farm in Kistőke.

Irodalomjegyzék

BARNA Gábor: A szegényebb társadalmi rétegek munkakörülményei és társadalmi kapcsolatai Kunszentmártonban a 19-20. század fordulóján. In: Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére. Szeged, 2005.

BELUSZKY Pál: A tanyarendszer időszerű problémái – a tanyafelszámolódás folyamata. In: Földrajzi Közlemények XXI. 1973.

HAJDÚ Géza: A vásárhelyi egyletek és könyvtárak. A Somogyi Könyvtár kiadványai 20. Szeged, 1997.

HANKÓ GYÖRGYNÉ PAKSI MÁRIA: Szentes és környéke népzeneje és néptánca a XX. században. Szentes, 2002.

KESZEG Vilmos: A történetmondás funkciói a 20. században. In: Korunk 2011/3. 22-27.o.

LABÁDI Lajos: Nagytőke. Szemelvények a község történetéből. Nagytőke, 2002.

MÓD László: Száz éve született Papp Imre. In: Honismeret, 2000 (28.évf.) 5. szám.

NAGY Gyula: Parasztélet a Vásárhelyi pusztán. A Békés-megyei múzeumok közleményei. 1975.

PALÁDI - KOVÁCS Attila: Hagyományos közösségek időhasználatának eltérő vonásai. In: Barna Gábor (szerk.) : Társadalom, kultúra, természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére. 2001.

PAPP Imre: A parasztember élete Szentes tanyavilágában. Válogatott néprajzi írások. In: Juhász Antal (szerk.) Szentes város tanácsa V.B. Művelődésügyi Osztálya. Szentes, 1982.

ŞTIUCĂ Narcisa Módszerek és eljárások az orális történelem vizsgálatában. In: Korunk, 2011/3. Fordította: Keszeg Vilmos

SZABÓ László: Társadalomnéprajz. Debrecen, 1933.

SZENTI Tibor: A tanya. Gondolat Kiadó, 1979.

TÁTRAI Zsuzsanna - KARÁCSONY MOLNÁR Erika: Jeles napok, ünnepi szokások, 1997

ZSÍROS Katalin: Szentes földrajzi neve. In: TCSMT XVI. Blazovich László (Szerk.) 1990